

Аферата с „Пилтдаунския човек“ бе показана в Националния етнографски музей

Христо Мишков

Както показва заглавието, тя е посветена на фалшификациите. Напоследък те стават особено актуални заради все по-активно действащата индустрия на „фалшиви новини“, но всъщност са вечен спътник на цивилизацията в най-различни сфери – пропаганда, финанси, изкуство, религия, наука, срещат се и на битово равнище. Експозицията припомня за някои от най-известните фалшификати в историята – онези, които са предизвиквали войни и взривове на омраза, водели са до финансови злоупотреби, скандали, политически или икономически турсове. Средновековни-

Изложбата „Фалшиво или истинско“ (Fake or Real) бе едно от събитията на 2024 г. за Националния етнографски музей. Експозицията всъщност е създадена от „Дом на европейската история“ (House of European History) от Брюксел – модерна, технологична и интерактивна, оборудвана с последните новости в музейното дело и минава през България като част от европейска обиколка.

ят „Дар на Константин“ (*Constitutum Donatio Constantini*) например, е обосновавал претенциите на римските папи за върховна власт в християнския свят чак до XIX век и въпреки че още през XV век фалшификацията му е била

разкрита, мнозина и сега вярват в обособеността на папската претенция. На фона на подобна глобална афера измислените средновековни реликви, търговията с трески или пирони от Светия кръст или по-късните фалшиви картини на починали майстори са сравнително невинни – почти като детински забавления. В изложбата могат да се научат

Откритието на еоантропа е увековечено в тази картина на Джон Куук от 1915 година. Даусън и Уудгърд са на втория ред вляво. Портретът на стената зад тях е на Чарлз Дарвин

подробности и около „Протоколите на сионските мъгrecи“, фалшификат, вдъхновил вълна от антисемитизъм и погроми в Европа и Русия, както и около „Аферата Драйфус“, разтърсила Франция в началото на миналия век.

На фона на подобни мащабни фалшификати един от експонатите изглеждаше сравнително скромни, макар че е плог на целенасочена измама. Става дума за „Пилтдаунския човек“, за който в първата половина на XX век се е смятало, че запълва едно важно липсващо звено на еволюцията – празнината между неандерталците и Homo sapiens. Скандалът около него е бил голям, но все пак медийният му отзвук заглъхва бързо, а после остава затворен в рамките на научните среди.

Историята днес може и да изглежда даже забавна, но в нея има наистина не-

морални, макар и все пак незловещи дела. А въпросът за вината и отговорността е сложен. Разбира се, създаден е със зла умисъл от хитроумен измамник, но гонякът е продукт и на конюнктурата. В края на XIX и началото на XX век човечеството все по-ентусиазирано вярвало в науката, а след като „Произходът на видовете“ на Чарлз Дарвин наложил еволюцията като водеща идея за произхода и развитието на животинския свят, хората започнали да се вълнуват сериозно от произхода си. Но механизмите на еволюцията на човека се разкривали бавно и епизодично, новините идвали след дълги и далечни разкопки, в които смисълът на откритията често потъвал в сложните спорове на малкото истински специалисти, а празнината била запълвана от колективното въображение.

В тези условия изобретателният любител археолог Чарлз Даусън (Charles Dawson), който следвал известно време право без да стигне до диплома, но пък притежавал предприемчив дух и смелост, открил своя „пазарна ниша“. Бил увлечен по разкопките и започнал да „открива“ най-подходящите „находки“, които да му донесат слава, влияние и пари. Провеждал разкопки главно из Англия и намирал все повече и все по-впечатляващи „открития“. На 25-годишна възраст вече бил обявен за една от звездите на британската археология. „Намирал“ е римски статуетки, изследвал е прочутия „Гоблен от Байо“, обявил, че е разкопал запазена антична лодка, замесил се и в шумните тогава „открития“ на живи животни, оцеляли в пластове на разкопките (Living entombed animals). Авторитетният Британски музей го обявил за „Почетен колекционер“, след името му били изписвани титли като F.G.S. (Fellow of the Geological Society) и F.S.A. (Fellow of the Society of Antiquaries), макар че нямал дори диплом за университетско образование. Подготвяло се даже рицарско звание.

Върхът на тази стремителна „научна“ кариера бил откритието на „Пилтда-

унския човек“, който не само запълвал празнина в теорията за еволюцията към човека, но и предлагал лек за една от болките на общественото мнение на тогавашна Великобритания. Известните дотогава предшественици на Homo sapiens били открити все далеч от британските острови – най-вече в Африка. А в онази епоха това уязвявало жителите на мозъчната империя. И със своето „откритие“ Даусън дарил самочувствие на островитяните. Освен това палеонтологията – тогава повече, отколкото днес – е била обкръжена от романтика и привличала масов интерес. През 1912 година Артър Конан Дойл издал своята книга „Изгубеният свят“, в сюжета на която на едно изолирано плато в Южна Америка съществували успоредно динозаври и два различни вида предшественици на хората, а екип от учени се справял в опасната среда благодарение на противоречията между тези въображаеми човекоподобни. Така се родил и хужожевеният жанр за „изгубените светове“, който госта по-късно постигна своя кинематографичен връх в „Джурасик парк“.

Според гостъпните досега данни „Пилтдаунската афера“ започва през

Черепът на пилтдаунския човек, реконструиран от д-р Алън Смит Уудуърд (вляво) и от проф. Артър Кейн (вдясно)

1912 година, когато Даусън изпратил съобщение до Артур Смит Уудуърд (Arthur Smith Woodward), уредник в Британския музей, че при работа в кариера за чакъл е открил фрагменти от гревен череп и кости. Двамата започнали разкопки и попаднали на богат пласт – открили челюст със зъби, отделни костни фрагмен-

Една от многобройните публикации за откритието на „фосилния човек от Съсекс“

ти от мастодонт, слон, хипопотам и гр. Черепът бил събран с челюстта, като те били обявени за части от един обект. Той бил обработен старателно и бил обявен за принадлежащ на непознатия вид *Eoanthropus Dawsoni* (Еоантроп на Даусон), за вестниците той бил „първият човек“, който в схемата на еволюцията се намествал като „свързващото звено“ между приматите и *Homo Sapiens*. Датировката се колебаела между половин и цял милион години. Черепът имал обем на мозъка до 1 литър, което го доближавало по интелект и възможности до човека, а челюстта била по-скоро на маймуна – масивна и с остри резци. Това съчетание би трябвало да породи въпроси в учените, но очевидно радостта от находката, ентусиазмът на общественото мнение, а и авторитетът на Даусън и Уудуърд ограничавали шансовете за критичен подход. Били проведени допълнителни разкопки с открития на фрагменти от втори череп, заедно с костни останки и примитивни оръдия на труда. И докато те се смятали за

почетни експонати в Британския музей въпросите около мястото им в еволюцията изглеждали неуместни.

Eoanthropus Dawsoni се задържал на почетното си място до 50-те години на XX век, когато вече се появили по-съвършени методи за изследване и датиране на фосилите. Самият Даусън починал през 1916 година и след неговата смърт изведнъж се прекратили всякакви находки, свързани с еоантропа, но това не предизвикало преосмисляне. Подозрения били изказвани, но като цяло критичните гласове бързо заглъхвали.

Цялата афера била разплетена, след като анализът на костите показал, че те не могат да са по-стари от 50 хил. години. После било установено, че с черепа е извършена съзнателна манипулация, като в него са обединени кости на различна възраст – челюст от орангутан на около 200 години, прикачена към череп на човек от Средновековието. Станало ясно и че костите са били изкуствено състарени с използване на химически вещества, а кътниците са били изпилени, като един от тях всъщност

Още една находка от Даусън – оръдие на труда на еоантропа

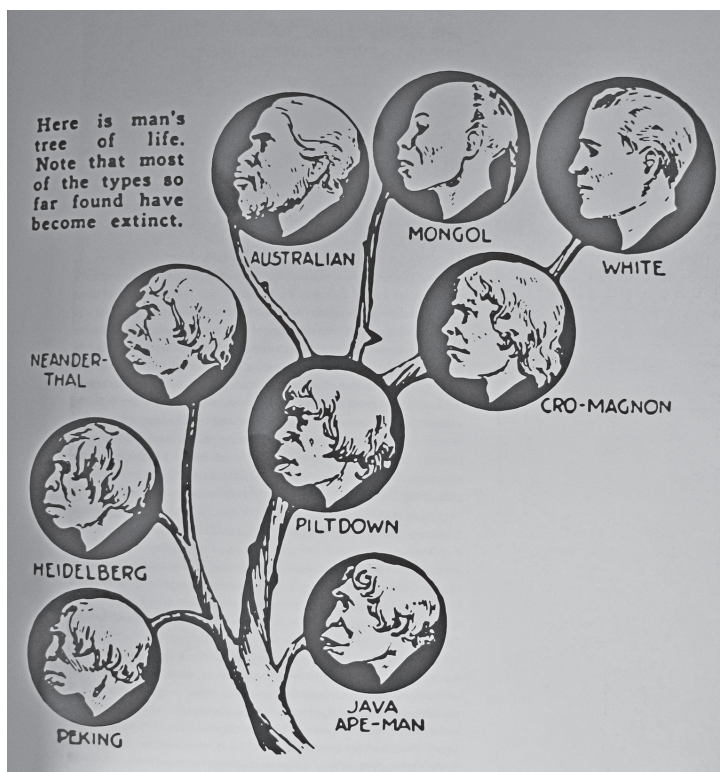
бил обработена слонова кост от Тунис. Еоантопът изчезнал от музея и изпаднал от схемата на еволюцията, като предизвикал проверка и на другите археологически „открития“ на Даусън. И се оказало, че той е работил доста активно и плодотворно, но най-вече на полето на фалшификатите – в колекцията му имало около 40 изцяло фабрикувани или частично обработени останки. А мотивацията му се е криела както в стремежа към лесна слава и пари, така и в болезненото самолюбие и стремеж да уязви свои противници.

Днес се приема, че отговорността за фалшификацията е изцяло негова. Във Франция обаче битува версия, че в майсторската фалшификация е замесен и големият антрополог Пиер Таїар де Шарген (Pierre Teilhard de Chardin), който на младини е участвал в разкопките на Даусън, но не обичал англичаните и по този начин им се подиграл. Тази версия днес се

поставя под съмнение от повечето биографи на де Шарген.

Угърът върху авторитета на Британския музей е бил сериозен, но от друга страна този афера имала и оздравителен ефект. Тя показала, че критичното преосмисляне може да възтържествува и след голяма и всеобща заблуда. През 2016 г. останките от колекцията на Даусън били подложени на допълнителни ДНК-изследвания и те потвърдили голямата фалшификация, като се затвърдило мнението, че отговорността за нея е лично на Чарлз Даусън.

Остава обаче въпросът как той е успял да заблуди не само вестниците, но и кръга от специалисти. И тайната е не само в неговата съобразителност, а и в това,

Илюстрация на ключовата роля на пилтдаунския човек в еволюцията. Публикувана в Popular Science Magazine, САЩ, 1931 година

че хората се лъжат, когато са готови да бъдат излъгани, когато лъжата всъщност съответства и задоволява техни нужди, желания, заблуди. Когато Даусън се решава на своята фалшификация, той е чувствал както нуждата от „открития“ в лабораториите и университетите, така и патриотичния стремеж на британците да се свържат с „първите хора“. И им го е предложил. Отделни учени по света още от 20-те години са изказвали открити съмнения в автентичността на черепа, но гласовете им потъвали в хора на ентузиастите.

А цялата история, макар да е свързана с тежко нарушение на научния морал, в крайна сметка е и полезна за развитието на науката. Отрицателният резултат от един експеримент може да бъде и по-полезен от положителния. В случая не само се показва ползата от критичното мислене, което трябва да се прилага към всичко, но разкрива и лекотата, с която не просто отделни хора, но и големи групи както и научни и държавни институции, могат да се плъзнат към заблуда. В по-общ план склонността към заблуди и самозаблуди е част от човешката природа и науката не е застрахована от нея.

Всъщност „пилтдаунския човек“ бе само един от експонатите в достатъчно рязъкратата експозиция на „Фалшиво или истинско“. Тя тръгва от римското *Damnatio Memoriae*, с което враговете на императора са изчезвали не просто от живота, но и от спомените, преминава през въображаеми географски открития, конспиративни теории, вестникарски манипулации и завършва със съвременната епоха на „постистината“. Защото фалшификациите не само че не са останали в миналото, но днес преживяват нещо като индустриален разцвет. „Фалшивите новини“ ни зали-

Христо Мишков завършва „История“ в СУ „Св. Климент Охридски“, където защитава и докторска дисертация по Съвременна история на балканските народи. Преподавал е във ВСУ „Черноризец Храбър“ и СУ „Св. Климент Охридски“. Работил е като редактор и сътрудник във вестници и списания. Редактор на списание „Природа“.

ват ежедневно, като кризата на традиционните медии и безконтролните информационни потоци всъщност дават възможности и за безпрепятственото им разпространение. Теоретично истината би трябвало да възтържествува в свободата на информацията, но в реалността общественото мнение не функционира, то е фрагментирано на все повече малки групи, затворени в свои информационни балони, в които се възпроизвеждат групови заблуди и целенасочени манипулации. ■

*Използвани са данни и снимки от интернет и музейното издание **Fake or Real. A History of Forgery and Falsification. House of European History, Luxemburg 2024. Edited by Andrea Mork***